

ПЕРСПЕКТИВИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

*С. Є. Шишков, к. е. н., ПрАТ ФБ «Перспектива», s.shishkov@fbp.com.ua,
orcid.org/0000-0003-4440-9572,*

*Н. Л. Шишкова, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка», nlshishkova@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-6675-8223*

Методологія дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: аналізу та синтезу – при генеруванні особливостей державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку; історичного підходу – для аналізу ринку аудиторської діяльності в Україні за умови підвищення вимог до розкриття інформації та виокремлення емітентів, які здійснюють публічну пропозицію; логічного підходу – при комплексному дослідженні результатів діяльності аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів.

Результати. Окреслено сферу повноважень НКЦПФР щодо суб'єктів аудиторської діяльності в Україні в частині встановлення додаткових вимог до інформації, що стосується аудиту фінансової звітності суб'єктів ринку капіталу, механізму їх взаємодії із суб'єктами аудиторської діяльності. Розкрито зміст та особливості державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку. Систематизовано повноваження та спосіб державного регулювання ринку цінних паперів НКЦПФР.

Визначено, що якість фінансової звітності, підтверджена аудиторськими висновками, дещо покращилася, проте все ще продовжує залишатися на досить низькому рівні внаслідок існування низки основних недоліків, які встановлені при проведенні аналізу фінансової звітності. Розкрито актуальні тенденції ефективності діяльності аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів. На основі аналізу аудиторських висновків та звітності професійних учасників фондового ринку запропоновано шляхи підвищення якості функціонування національного ринку капіталу.

Новизна. В ході моніторингу тенденцій розвитку державного та незалежного фінансового контролю за діяльністю учасників ринку капіталів визначено постійне розширення нормативних вимог на тлі значного звуження клієнтської бази суб'єктів аудиторської діяльності, що не обов'язково сприятиме якісній імплементації міжнародних стандартів корпоративного управління та посиленню захисту прав інвесторів.

Практична значущість. Запропоновано орієнтири для комплексного розвитку ринку капіталів, спрямовані на створення економічних та законодавчих передумов для активізації діяльності як учасників ринку (дієві стимули для публічного залучення капіталу українськими емітентами через інструменти національного ринку капіталу, розширення та диверсифікація інвестиційних можливостей для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, належна якість фінансової та торговельної інформації), так і аудиторських фірм (підвищення якості, прозорості та безпеки облікової і звітної інформації).

Ключові слова: суб'єкти аудиторської діяльності, обов'язковий аудит, річні звіти, фондовий ринок, емітенти, професійні учасники фондового ринку, реєстр аудиторських фірм, міжнародні стандарти аудиту, вимоги до аудиторських висновків.

Постановка проблеми. Проблеми підвищення якості, прозорості та безпеки облікової і звітної інформації актуальні для України, економіка якої потребує інвестиційних ресурсів внутрішніх і зовнішніх

гравців ринку капіталу. Тому розуміння проблем національного фондового ринку та учасників аудиторського ринку в контексті впровадження європейських законодавчих ініціатив в сфері державного та незалежного фінансового контролю сприятиме його гармонізації та розвитку.

Зміна стандартів корпоративного управління та посилення захисту прав інвесторів мають стати інструментом забезпечення сприятливого клімату для побудови конкурентоспроможної національної економіки та перетворення України на члена спільноти розвинутих європейських держав.

Потенційно Україна відповідає вимогам, як об'єкт розміщення глобальних прямих іноземних інвестицій. Але для подальшого здійснення структурних економічних реформ в сфері фондового ринку, для запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, для продовження впровадження міжнародних стандартів фінансового державного та незалежного контролю доцільно визначити стан окремих учасників ринку капіталу та надати рекомендації нормативного та організаційного характеру для активізації їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах вітчизняних авторів, які досліджують методологічні, теоретичні, практичні аспекти аудиторської діяльності суб'єктів фондового ринку України, наголошується на недостатності досліджень сучасних тенденцій [1, с.343]. Зазначається, що у сучасному законодавчому просторі аудиторська діяльність аналізувалася лише в економічній площині, проте залишається малодослідженою в аспекті державного уп-

равління. При цьому розгляд науковцями з'ясування проблеми та перспективи аудиту в Україні в сучасних умовах залишається поза увагою [2, с.58]. Окремо слід розглядати проблеми створення системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю для забезпечення параметрів підвищення якості, транспарентності та безпеки облікової і звітної інформації [3, с.126].

Цілком зрозуміло, що відсутність чіткого уявлення про сучасний стан та перспективи аудиторської діяльності на фондовому ринку України з врахуванням актуальних нормативно-правових змін, призводить до відсутності ефективного управління інвестиційною політикою держави, яка має активізувати внутрішній і зовнішніх потенційних інвесторів.

Формулювання мети статті. Метою статті є узагальнення існуючого стану теоретико-методологічного підґрунтя для комплексного розвитку ринку капіталів України у перспективі шляхом створення економічних та законодавчих передумов для активізації діяльності емітентів, інвесторів, учасників ринку аудиторських послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння передумов майбутнього розвитку учасників ринку капіталу, окреслимо особливості державного контролю аудиторської діяльності у сфері фондового ринку. Згідно законодавства України про аудит фінансової звітності та про державне регулювання ринку цінних паперів НКЦПФР, серед інших регуляторів ринків фінансових послуг, має низку суттєвих повноважень стосовно аудиторської діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Повноваження НКЦПФР щодо суб'єктів аудиторської діяльності

Зміст повноваження	Спосіб врегулювання
НКЦПФР може встановити додаткові вимоги до інформації, що стосується аудиту або огляду фінансової звітності та має обов'язково міститися в аудиторському звіті за результатами обов'язкового аудиту або звіті щодо огляду проміжної фінансової інформації, відповідно до міжнародних стандартів аудиту, а також встановити вимоги стосовно додаткових звітів суб'єктів аудиторської діяльності щодо юридичних осіб, які підлягають регулюванню	п. 6 ст. 14 [4]
НКЦПФР надає свого представника до Ради нагляду за аудиторською діяльністю (ст. 16) та Комісії з атестації аудиторів	п. 8 ст. 19 [4]
запроваджує механізм взаємодії із суб'єктами аудиторської діяльності, які проводять обов'язковий аудит фінансової звітності публічних акціонерних товариств та емітентів цінних паперів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію	п. 2 ст. 36 [4]

Передбачено негайний розгляд заяв (скарг) НКЦПФР до Ради нагляду та/або Аудиторської палати України щодо дій аудитора або суб'єкта аудиторської діяльності, які можуть бути підставою для професійної відповідальності	п. 4 ст. 45 [4]
Щодо суб'єктів аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності великих підприємств, банків, професійних учасників фондового ринку та емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію, передбачено найчастіший обов'язковий контроль якості аудиторських послуг (один раз на три роки)	п. 3 ст. 40 [4]
НКЦПФР має право у процесі розгляду проспекту цінних паперів, поданого на затвердження, вимагати надання інформації та документів від аудиторів (аудиторських фірм)	п. 8 ⁴ та п. 10 ² ст. 8 [5]
НКЦПФР визначає вимоги до аудиторських висновків, що подаються: при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, при розкритті інформації про результати діяльності інститутів спільного інвестування (пайових та корпоративних інвестиційних фондів) та компанії з управління активами, при проведенні щорічного аудиту Центрального депозитарію; для реєстрації випуску та проспекту емісії окремих видів цінних паперів, звіту про результати розміщення акцій (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування)	Рішення НКЦПФР від 12.02.2013 р. № 160, від 11.06.2013 р. № 991, 16.07.2013 р. № 1247, від 08.10.2013 р. № 2187

Джерело: складено авторами відповідно до законодавства та нормативно-правових актів НКЦПФР

Також протягом 2013–2018 рр. до повноважень НКЦПФР, передбачених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» було віднесене ведення реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів. Порядок ведення реєстру був визначений рішенням НКЦПФР від 25.10.2012 р. №

1519. Реєстр був оприлюднений на веб-сайті НКЦПФР у відкритому доступі.

За даними річних звітів НКЦПФР, при формуванні цього реєстру протягом 2013 р. до нього було включено 179 аудиторських фірм, натомість станом на 01.10.2018 р. у реєстрі перебували лише 94 аудиторські фірми (табл. 2), тобто майже удвічі менше.

Таблиця 2

Інформація щодо ведення НКЦПФР реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Внесення до реєстру	179	50	28	38	20	12
– Частка включених до реєстру за рік, %	–	28%	16%	26%	15%	13%
Виключення з реєстру	2	56	55	53	56	11
– Частка виключених з реєстру за рік, %	–	32%	32%	36%	43%	12%
Виключення з реєстру за порушення вимог нормативно-правових актів НКЦПФР	–	8	14	38	39	8
– Частка виключених за порушення вимог НКЦПФР, %	–	14%	25%	72%	70%	73%
Внесення змін до реєстру	128	271	173	143	145	110
Відмови у внесенні до реєстру	37	18	4	4	8	1
Повернення без розгляду документів на внесення (внесення змін) до реєстру	8	49	22	30	27	3
- Частка повернення без розгляду документів на внесення (внесення змін) до реєстру, %	3%	15%	11%	17%	16%	2%
Кількість аудиторських фірм у реєстрі	177	172	147	131	93	94
– абсолютна зміна кількості у реєстрі за рік	177	–5	–25	–16	–38	1
– відносна зміна кількості у реєстрі за рік, %	-	–2%	–15%	–11%	–29%	1%

Джерело: складено авторами за даними річних звітів НКЦПФР

Це було пов'язане із наступними чинниками:

1) зростання нормативних вимог НКЦПФР до аудиторів, що позначилося серед іншого на суттєвій частці (11-17% у 2014–2017 рр.) повернення без розгляду до-

кументів на внесення (внесення змін) до реєстру. (У первісній редакції Порядку ведення реєстру аудиторських фірм, які можуть проводити аудиторські перевірки професійних учасників ринку цінних паперів, затвердженого рішенням НКЦПФР від

25.10.2012 р. № 1519, йшлося про внесення заявника до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, виданого АПУ, та наявності штату з щонайменше трьох сертифікованих аудиторів, які пройшли відповідне навчання. Проте вже у 2016 р. виникли додаткові вимоги щодо наявності свідоцтва про відповідність системи контролю якості, виданого АПУ, веб-сайту аудиторської фірми; праці сертифікованих та навчених аудиторів за основним місцем роботи тощо);

2) переважаючі темпи виключення аудиторських фірм з реєстру порівняно з включенням нових. Згідно рішення НКЦПФР від 25.10.2012 р. № 1519 причинами виключення аудиторської фірми з реєстру могли бути як власна ініціатива аудиторської фірми, так і виявлення НКЦПФР недостовірності звітності професійних учасників фондового ринку, достовірність якої було підтверджено аудиторським висновком (звітом); невідповідність аудиторського висновку вимогам Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, а також законодавству України, нормативно-правовим актам НКЦПФР тощо. При цьому на практиці основною причиною виключення з реєстру у 2016-2018 рр. було порушення вимог нормативно-правових актів НКЦПФР;

3) значне звуження клієнтської бази (кількість ліцензованих професійних учасників фондового ринку скоротилася з 1112 на початку 2013 р. до 745 наприкінці 2018 р., ліцензій – з 1522 до 955);

4) зростання складності та відповідно регуляторного бачення щодо економічно обґрунтованої вартості аудиторських послуг для професійних учасників фондового ринку.

З 01.10.2018 р. внаслідок набрання чинності Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» повноваження щодо ведення реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності покладено на Аудиторську палату України, отже рішення НКЦПФР від 25.10.2012 р. № 1519 втратило чинність.

Проте і протягом періоду власного контролю за аудиторами, і після втрати таких повноважень НКЦПФР регулярно ви-

словлює незадоволення якістю аудиторських висновків та звітності професійних учасників фондового ринку.

Так, у 2016 р. за наслідком вибіркового аналізу (20–30% загальної кількості діючих компаній за кожним видом професійної діяльності на фондовому ринку) повідомлялося про виявлення широкого кола недоліків: недотримання вимог щодо розкриття інформації; відсутність оприлюдненої фінансової звітності та аудиторського висновку на веб-сторінці професійного учасника; відсутність веб-сайта/веб-сторінки за вказаною адресою; невідповідність аудиторських висновків вимогам нормативно-правових актів НКЦПФР; невідповідність фінансової звітності вимогам МСФЗ.

Так само у 2017 р. НКЦПФР здійснила аналіз фінансової звітності та аудиторських висновків щодо такої звітності близько 250 учасників фондового ринку. Результати проведеного аналізу засвідчили незадовільну якість переважної більшості поданої та оприлюдненої фінансової звітності професійних учасників фондового ринку та емітентів. У фінансовій звітності відсутні всі необхідні розкриття, передбачені МСФЗ, облікова політика більшості професійних учасників та емітентів є неспецифічною та не відображає діяльності та операцій, притаманних конкретному суб'єкту господарювання. До основних чинників такої ситуації можна віднести наступні: відсутність кваліфікованих фахівців, які володіють достатньою компетенцією у сфері МСФЗ; необхідність понесення додаткових витрат на придбання програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами; складність окремих стандартів фінансової звітності, наприклад, стандартів, які регламентують порядок обліку та відображення фінансових інструментів, оцінки зобов'язань і активів за справедливою вартістю. У 2017 р. НКЦПФР вперше застосувала заходи впливу щодо професійних учасників фондового ринку за складання фінансової звітності, яка не відповідає МСФЗ – у відношенні 6 торговців цінними паперами були винесені відповідні постанови про правопорушення. Результати проведеного у 2017 р. аналізу засвідчили також недостатню якість аудиторських висновків, які опри-

люднюються та подаються до НКЦПФР разом із фінансовою звітністю. Значна частина аудиторських висновків не відповідає МСА, зокрема, в частині формулювання аудиторського висновку та структури аудиторського звіту. Встановлені непоодинокі випадки надання аудитором позитивного висновку щодо фінансової звітності, яка містить суттєві невідповідності МСФЗ.

Результати проведеного у 2018 р. аналізу засвідчили, що якість фінансової звітності дещо покращилася, проте все ще продовжує залишатися на досить низькому рівні. Основними недоліками, які встановлені при проведенні аналізу фінансової звітності, є такі: облікова політика більшості професійних учасників фондового ринку та емітентів складена не у відповідності до МСФЗ та носить загальний характер, не враховуючи специфіку діяльності окремих суб'єктів господарювання; у фінансовій звітності відсутні всі необхідні розкриття, передбачені МСФЗ, зокрема, щодо суттєвих статей фінансової звітності, визначення справедливої

вартості фінансових інструментів, пов'язаних сторін, управління ризиками тощо. Тож у 2018 р. НКЦПФР продовжила практику застосування заходів впливу до професійних учасників фондового ринку та емітентів за складання фінансової звітності, яка не відповідає МСФЗ. Результати проведеного аналізу також засвідчили недостатню якість аудиторських звітів, які оприлюднюються та подаються до НКЦПФР разом із фінансовою звітністю. Окрім вже звичних ознак невідповідності МСА, зокрема, в частині формулювання підстав для висловлення думки аудитора та структури, встановлені непоодинокі випадки надання аудитором немодифікованої думки щодо фінансової звітності, яка містить суттєві невідповідності МСФЗ. Щодо виявлених ознак невідповідності аудиторських звітів МСА Комісія регулярно інформує Аудиторську палату України.

Перелік МСФЗ, які є специфічними щодо складання звітності учасників фондового ринку та найчастіше провокують помилки, наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Стандарти складання фінансової звітності для професійних учасників фондового ринку

Параметр характеристики	Характеристика стандарту		
МСФЗ 2 Платіж на основі акцій			
Мета стандарту	Відображення суб'єктом господарювання впливу операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій, на його прибутки або збитки та на фінансовий стан, у тому числі відобразити витрати, пов'язані з операціями, за якими опціони на акції надаються працівникам.		
Сфера застосування	<ul style="list-style-type: none"> операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу або грошових коштів операції, у яких суб'єкт господарювання отримує або купує товари чи послуги на умовах, відповідно до яких суб'єкт господарювання або постачальник цих товарів чи послуг може вибрати форму розрахунків за операцію – або грошовими коштами (чи іншими активами), або шляхом випуску інструментів власного капіталу 		
Коли застосовується стандарт	Суб'єкт господарювання застосовує цей Стандарт для обліку всіх операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій, незалежно від того, чи може суб'єкт господарювання ідентифікувати конкретно деякі або всі отримані товари або послуги.		
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Цей стандарт визначає вимоги до фінансової звітності суб'єкта господарювання, що виконує операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій.		
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Сфера застосування цього Стандарту поширюється на інструменти власного капіталу, надані працівникам придбаного суб'єкта господарювання як членам трудового колективу (наприклад, в обмін на продовження служби). Так само, анулювання, заміна чи інші зміни в угодах про платіж на основі акцій внаслідок об'єднання бізнесу, або іншої реструктуризації власного капіталу має відобразитися в обліку відповідно до положень цього МСФЗ.		
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	1. Нараховується компенсація акціонерам за вилучені у них акції	451	672
	2. Вартість вилучених акцій компенсується акціонерам	672	30, 31
	3. Різниця між номіналом та виданою компенсацією зараховується на збільшення додаткового капіталу	451	425
	4. Вилучені акції знову вводяться в обіг	30, 31	451
	5. Нараховано емісійний дохід	30, 31	421

МСФЗ 7 Фінансові інструменти: розкриття інформації			
Мета стандарту	Мета цього МСФЗ - вимагати від суб'єктів господарювання надавати у своїй фінансовій звітності розкриття інформації, яка дає змогу користувачам оцінити: а) значимість фінансових інструментів для фінансового стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання; б) характер та рівень ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів та на які суб'єкт господарювання наражається протягом періоду та на кінець звітного періоду, та яким чином суб'єкт господарювання управляє цими ризиками.		
Сфера застосування	Цей МСФЗ застосовується всіма суб'єктами господарювання до всіх типів фінансових інструментів.		
Коли застосовується стандарт	Застосовується до визнаних і невизнаних фінансових інструментів і до контрактів на придбання або продаж не фінансового об'єкта, на які поширюється сфера застосування МСФЗ 9.		
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Суб'єкт господарювання розкриває інформацію, яка дає змогу користувачам його фінансової звітності оцінити значимість фінансових інструментів для його фінансового стану та результатів діяльності.		
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Балансову вартість кожної з наведених далі категорій, як вказано у МСФЗ 9, слід розкривати або в звіті про фінансовий стан, або в примітках. Відповідно до МСФЗ (IFRS) 7 інформація про ризики, пов'язані з фінансовими інструментами, розкривається або в фінансовій звітності, або в будь-якому іншому звіті (коментар керівництва до річного звіту або окремий звіт про ризики). Крім того, стандарт вимагає розкриття інформації про кредитну якість фінансових активів, які не є ні простроченими, ні знеціненими, розкриття чутливості по кожному виду ринкового ризику, якому піддається компанія, термінів погашення фінансових зобов'язань із зазначенням величини недисконтована потоків грошових коштів за фінансовими зобов'язаннями відповідно з договірними умовами, з розбивкою за термінами до дати погашення зобов'язання.		
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	Відображено придбання зливка (визначено собівартість фінансової інвестиції)	352	311
	Відображено реалізацію зливка	377	741
	Списано собівартість фінансової інвестиції	971	352
	Відображено отримання грошових коштів	311	377
МСФЗ 9 Фінансові інструменти			
Мета стандарту	Визначити принципи фінансової звітності щодо фінансових активів і фінансових зобов'язань, які забезпечать надання користувачам фінансової звітності доречної та корисної інформації, необхідної для виконання ними оцінки сум, строків і невизначеності майбутніх грошових потоків суб'єкта господарювання		
Сфера застосування	Цей Стандарт застосовується всіма суб'єктами господарювання до фінансових інструментів усіх типів.		
Коли застосовується стандарт	<ul style="list-style-type: none"> контрактних зобов'язань надавати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єктові господарювання чи обмінювати фінансові активи або фінансові зобов'язання з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно несприятливими для суб'єкта господарювання; контрактів, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання. 		
Оцінка економічного явища відповідно до стандарту	Відповідно до п. 5.1 МСФЗ 9 фінансові активи та фінансові зобов'язання первісно визнаються за їх справедливою вартістю плюс (для фінансових активів) мінус (для фінансових зобов'язань) витрати на операцію, що прямо відносяться на придбання фінансового активу чи фінансового зобов'язання.		
Яких форм фінансової звітності стосується цей стандарт, якої їх складової	Суб'єкт господарювання визнає у звіті про фінансовий стан всі свої контрактні права та зобов'язання за похідними інструментами, відповідно, як активи або зобов'язання, за винятком похідних інструментів, які не допускають обліку передачі фінансових активів як продажу. Зміна вартості фінансової інвестиції відображається у складі прибутку або збитку Звіту про прибутки та збитки за відповідний звітний рік.		
Яких рахунків стосується відображення відповідно до стандарту	Відображено придбання зливка (визначено собівартість фінансової інвестиції)	352	311
	Відображено реалізацію зливка	377	741
	Списано собівартість фінансової інвестиції	971	352
	Відображено отримання грошових коштів	311	377

Джерело: розроблено авторами відповідно до МСФЗ

Таким чином, можна констатувати, що НКЦПФР залишається доволі активним регулятором в сфері аудиторської діяльності.

Загалом підвищення стандартів розкриття інформації визначається регуляторами фінансових ринків як один з ключових результатів у реформуванні фінансового ринку у рамках Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [6,7]. Це досить позитивний результат, адже в цілому кількість завершених дій в межах реалізації проектів КП2020 за 5 років складає 47%, а виконаних хоча б одним регулятором – 17%, отже реалізацію близько 36% дій довелося перенести та врахувати вже у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року.

Стратегія 2025 констатує зміну стандартів корпоративного управління та посилення захисту прав інвесторів. Зазначається, що цьому сприяло нове законодавство, спрямоване на підвищення рівня корпоративного управління та удосконалення правового регулювання порядку емісії цінних паперів та розкриття інформації відповідно до міжнародних стандартів. [8]

Зокрема, законодавчо запроваджено спосіб розкриття інформації на фондовому ринку за допомогою послуг авторизованих осіб, які провадять діяльність з надання інформаційних послуг на фондовому ринку, та відмінено обов'язковість публікацій в друкованих виданнях.

Разом з тим, скорочення витрат є доволі умовним, адже на сьогодні єдиною авторизованою особою (провайдером інформаційних послуг на фондовому ринку), через яку емітенти та учасники фондового ринку можуть оприлюднювати регульовану інформацію в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР та подавати електронну звітність (адміністративні дані) до НКЦПФР, залишається Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України, яке підконтрольне НКЦПФР. В учасників ринку виникає достатньо багато питань до умов отримання цією структурою статусу авторизованої особи, фактично остаточної монополізації ринку цих послуг та тарифної політики. [9]

Крім того, підвищення вимог до розкриття інформації та виокремлення емітен-

тів, які здійснюють публічну пропозицію, анонсувалося в межах реформування фінансового сектору із цілком раціональною метою – стимулювання залучення інвестицій публічними компаніями та появи на внутрішньому ринку привабливих для інвесторів цінних паперів.

Попри це національний ринок капіталу продовжує функціонувати фактично як ринок єдиного емітента – Міністерства фінансів України. Частка державних облігацій в обсягах торгів на фондових біржах України у січні-квітні 2020 р. сягнула вже 99%, тобто регульований ринок недержавних цінних паперів практично відсутній.

За понад два роки з моменту законодавчого оформлення можливості здійснювати публічну пропозицію в Україні (за наслідком внесення змін до національного законодавства про акціонерні товариства Законом України від 16.11.2017 р. № 2210-VIII.) цим скористалися 2 емітенти облігацій (АТ «ТАСКОМБАНК» та Львівська міська рада) та жодного емітента акцій. Умовно такими, що здійснили публічну пропозицію, вважаються емітенти, які залишили свої цінні папери у біржовому реєстрі фондових бірж. Зокрема, станом на кінець квітня 2020 р. це лише 3 випуски акцій – 2 випуски далеко не найбільших банків (ПАТ АБ «ПІВДЕННИЙ» та ПАТ «АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК») та 1 випуск (умовно) іноземного емітента МНР SE (власника активів української групи компаній «Миронівський хлібопродукт»), який залучав кошти та має основний обіг поза межами України. Ліквідність біржового обігу цих цінних паперів навіть за мірками українського фондового ринку не здається вражаючою. Лістинговий та публічний статус, а також дотримання максимальних вимог до розкриття інформації поки що не дозволили цим емітентам ані залучити капітал, ані забезпечити ліквідність обігу для забезпечення об'єктивного біржового ціноутворення.

На жаль, сама лише імплементація європейських вимог та створення навіть найкращої правової основи не дає швидких (а можливо, й довгострокових) результатів в умовах фактично відсутнього ринку акцій та за відсутності зрозумілих стимулів для емітентів та інвесторів.

Перейдемо до особливостей імплементації в Україні законодавства ЄС щодо реформування аудиторського ринку, яке спрямоване на підвищення довіри користувачів інформації до фінансової звітності. Зміни спрямовані на підвищення якості аудиту і на популяризацію конкуренції на ринку аудиту.

При цьому особлива увага та спеціальні вимоги стосуються обов'язкового аудиту суб'єктів суспільної відповідальності, до яких відносяться емітенти та інвестори. В Україні до суб'єктів суспільного інтересу (в європейській практиці зазвичай об'єктів суспільної відповідальності) відносять юридичних осіб, які оперують грошовими коштами третіх осіб, а також електронними грошима, емітують цінні папери, здійснюють спільні інвестиції [10]. Коло суб'єктів суспільних інтересів в Україні складають публічні акціонерні товариства та емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди та підприємства, які належать до великих підприємств, в яких сукупна вартість активів – понад 20 млн. євро; чистий дохід – понад 40 млн. євро, середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Майже третина зареєстрованих аудиторських фірм у кожній країні-члені ЄС проводять аудиторські дослідження суб'єктів суспільних інтересів, за винятком Греції (70%), Болгарії (55%) та Словаччини (34%). [11]. Тому в Україні є необхідність створення конкурентоспроможного ринку для аудиту суб'єктів суспільних інтересів. Доля «Великої четвірки» (PwC, Deloitte, KPMG та EY) в ЄС становить майже 70% від кількості обов'язкових аудитів суб'єктів суспільних інтересів. Проте, з точки зору обороту «Велика четвірка» охоплює понад 80% загального аудиторського ринку ЄС. Наразі в Україні в Реєстрі аудиторських фірм і аудиторів, який веде Аудиторська палата України, значиться близько тисячі суб'єктів аудиторської діяльності. Потенційно близько 50% даних суб'єктів мають можливість проводити обов'язковий аудит суб'єктів суспільних інтересів.

Проблеми в аудиторській діяльності в Україні тотожні до ЄС, а саме: недоліки внутрішніх систем контролю якості; не-

спроможність документувати деякі аспекти аудиторської діяльності; відсутність достатніх аудиторських доказів про проведення повної аудиторської перевірки.

Але національні особливості аудиторської діяльності в Україні накладають додаткові вимоги до покращення якості аудиту. Більш конкурентний аудиторський ринок для проведення обов'язкового аудиту суб'єктів суспільних інтересів буде забезпечувати безперебійну роботу ринків капіталу країни. Реформування аудиторської діяльності в Україні дозволить використовувати нові правила аудиту як для захисту інвесторів, так і для громадського нагляду. До того ж реформування незалежного аудиторського контролю буде дієвим при синхронізації процесів з внутрішнім контролем за обліковими процедурами [10].

Реформа аудиту повинна посилити роль суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, як моніторингового органу даної діяльності та її ефективності. Найкращий підхід та найбільш відповідні інструменти для оцінки результативності стануть додатковими методологічними напрацюваннями. На рис. 1 запропонована організаційна модель активізації комплексного розвитку діяльності учасників фондового ринку. Вона враховує перспективні впливи з боку НКЦПФР, так і моніторингову діяльність Аудиторської палати України як для розширення інвестиційних можливостей для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, так і для Захист прав інвесторів та протидія зловживанням.

Кожен з етапів запропонованої організаційної моделі потребує окремого опрацювання. Так етап 5 «Розробка і ухвалення внутрішніх регламентів моніторингу» може бути реалізований шляхом втілення системи моніторингу якості звітної інформації, яка враховує аспекти її захисту (табл. 4). Так, вже перший рівень передбачає виявлення джерел перекручення та втрати інформації, окреслення кола можливих форс-мажорних загроз. Крім того, передбачається керування обліковою інформацією виходячи з принципів забезпечення її якості, та моніторинг на постійній основі з наступним корегуванням дій (третій рівень).

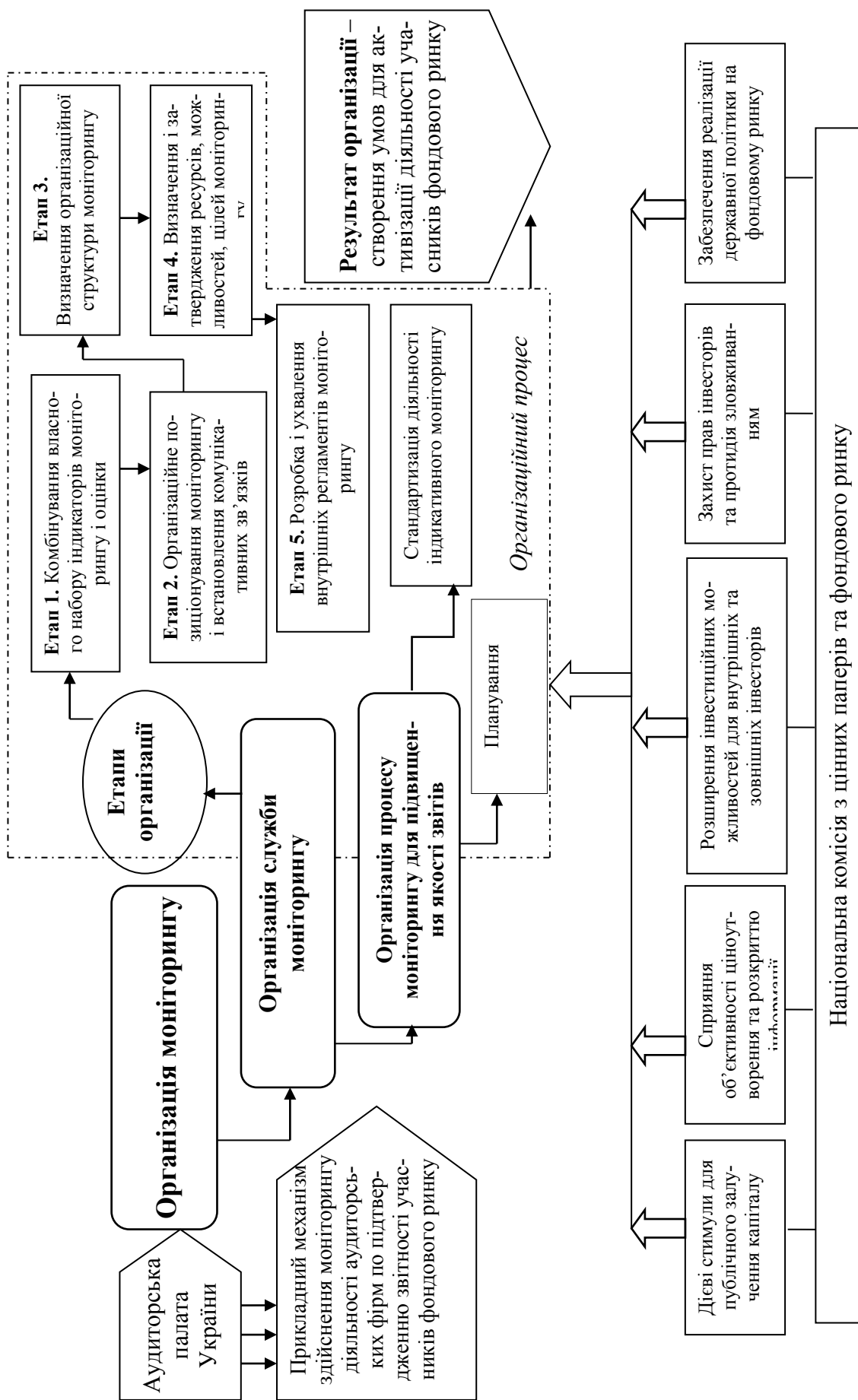

Рис. 1 Організаційна модель активізації комплексного розвитку діяльності учасників фондового ринку

Джерело: складено авторами відповідно до законодавства та нормативно-правових актів НКЦПФР

Засоби підвищення якості звітної інформації

Перелік засобів	Зміст
<i>Перший рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Ідентифікація, оцінка загроз	Джерела перекручення та втрати інформації, окреслення кола можливих форс-мажорних загроз
Інвентаризація ресурсів	Інвентаризація інформаційних, програмних та фізичних ресурсів, які забезпечують якість облікової інформації
Контроль ризиків, які загрожують якості облікової інформації	Виявлення груп потенційних навмисних (шахрайство) і ненавмисних помилок в обліку
Ризик-орієнтоване керування обліковою інформацією	Керування обліковою інформацією виходячи з принципів її ефективного накопичення, обробки, захисту і зберігання
<i>Другий рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Моніторинг чинників загроз інформаційній безпеці	Контроль окремих випадків навмисного чи ненавмисного перекручення інформації; форс-мажорні обставини, що впливають на стан облікової інформації
Формування елементів системи протидії загрозам	Визначення переліку превентивних дій попередження, профілактики, протидії загрозам якості щодо облікової інформації
Розробка положень, політики і процедур в рамках системи безпеки облікової інформації	Регламентація і адміністрування системи якості
<i>Третій рівень управління якістю облікової інформації</i>	
Контроль за дотриманням вимог безпеки облікової інформації	Моніторинг на постійній основі з наступним корегуванням дій
Оцінка операційної ефективності заходів	Проведення заходів повинно бути економічно доцільно (витрати не повинні перевищувати ефект)

Джерело: розроблено авторами

Враховуючи, що базовим сценарієм для реформування ринку аудиторських послуг в Україні повинен стати досвід ЄС у проведенні реформи аудиту, слід розуміти що наші реалії мають свої особливості як нормативно-законодавчого, так і економічного характеру.

Нова правова база передбачає створення нових джерел інформації та інструментів для суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Подальша робота потрібна для досягнення прогресу як в теоретико-методологічних галузях (загальна термінологія, конвергенція навколо базових періодів та методики збору даних), так і в практичних напрацюваннях (антимонопольні розслідування на аудиторському ринку, оцінки невідомих об'єднань, розслідування скарг чи державної допомоги).

Створення системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю – це вимога Директиви ЄС про обов'язковий аудит. Керувати таким органом повинні непрактикуючі особи, добре обізнані у сферах, що стосуються обов'язкового аудиту. Зазначений орган повинен нести кінцеву відповідальність та нагляд за атестацією аудиторів, їх безперервним навчанням, реєстрацією,

прийняттям стандартів, системою забезпечення якості [11].

Таким чином, український ринок аудиторських послуг суттєво змінюється, що пов'язано і з прийняттям проекту Закону про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність, і з впровадженням директив і положень європейської практики обов'язкового аудиту суб'єктів суспільних інтересів, які посилюють вимоги до транспарентності ведення бізнесу.

Висновки. Встановлено, що на сьогоднішній аудиторська діяльність в Україні, імплементуючи законодавство і стандарти ЄС, зазнала певних змін, від яких залежать перспективи її подальшого розвитку. На фондовому ринку поруч із зростанням спектру аудиторських послуг, відмічається значне звуження клієнтської бази, зниження рівня зацікавленості клієнтів у проведенні добровільного аудиту. Це пов'язано, насамперед, із зростанням законодавчо-правових вимог до аудиторських процедур/фірм, збільшенням недовіри до якості роботи аудиторів та наданих ними аудиторських висновків.

В результаті спостерігаємо скорочення дрібних і середніх аудиторських фірм та зростання довіри до великих аудиторських

фірм, які додержуються вимог міжнародних стандартів аудиту, етичних норм та правил, а також ефективно розподіляють обов'язки між своїми працівниками. Бо тільки висока якість надання аудиторських послуг є однією з умов підтримки довіри суспільства до облікової і звітної інформації, в тому числі учасників фондового ринку України.

Дослідження існуючих проблем в аудиті та окреслення шляхів удосконалення аудиторської діяльності в Україні дозволить підвищити рівень довіри учасників ринку капіталу до аудиторських фірм, сприятиме підвищенню якості фінансової звітності, як основи прийняття рішень про інвестиції, створить сприятливе середовище для ефективного розвитку фондового ринку.

При цьому слід наголосити, що основною метою учасників фондового ринку (включно з регуляторами) повинно бути залучення інвестиційних ресурсів для розвитку економіки країни. А імплементація міжнародних стандартів і вдосконалення національного законодавства – це лише необхідний та релевантний інструмент для досягнення цієї амбітної мети.

Література

1. Власенко О. О. Основні тенденції та проблеми розвитку ринку аудиторських послуг в Україні / О. О. Власенко, С. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 5. – С. 343–350.
2. Книжник Л. Ю. Аудит в Україні: виклики та перспективи в умовах євроінтеграції / Л. Ю. Книжник // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 44(2). – С. 58–63.
3. Шишкова Н. Л. Засоби підвищення керованості безпекою облікової інформації // Економічний вісник НГУ. – 2016. – №3. – С. 119–126.
4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII // (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР // (online): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/9>.
6. Звіт про виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. // (online): https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_report.pdf?v=4.
7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена регуляторами фінансового ринку (НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг) 18.06.2015 р. // (online): <https://bank.gov.ua/files/MWzuInqQgZihira>.

8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затверджена регуляторами фінансового ринку (НБУ, МФУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, ФГВФО) 16.01.2020 р. // (online): https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

9. Ніколов Ю. НКЦПФР створила монополіста на оприлюдненні фінзвітності, який обзавівся софтом у колеги віце-президента Тендерної палати. / Ю. Ніколов // Наші гроші, 26.12.2018. // (online): <http://nashigroshi.org/2018/12/26/nktspr-stvoryla-monopolista-na-opryliudnennia-finzvintnosti-iakyy-obzavivsia-softom-u-soratnyka-vitse-prezydenta-tendernoi-palaty/>

10. Редько О. Ю. Питання акомодатії українського аудиту до вимог ЄС / О. Ю. Редько // Статистика України. – 2015. – №1. // (online): <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1773/1/Redko>.

11. Commission report on monitoring developments in the EU market for providing statutory audit services to public-interest entities// (online): https://ec.europa.eu/info/publications/170907-statutory-audit-services-report_en.

References

1. Vlasenko, O.O. (2016). Osnovni tendentsii ta problemy rozvytku rynku audytorskykh posluh v Ukraini. Aktualni problemy ekonomiky, (5), 343-350.
2. Knyzhnyk, L.Yu. (2015). Audyt v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy v umovakh evrointehratsii. Efektyvnist derzhavnogo upravlinna, Issue 44(2), 58-63.
3. Shyshkova, N.L. (2016). Zasoby pidvyshhennia kерованosti bezpekoiu oblikovoi informatsii. Ekonomichnyy visnyk NHU, (3), 119-126.
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.
5. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Pro derzhavne rehuliuвання rynku tsinnnykh paperiv v Ukraini Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/9>.
6. Zvit pro vykonannya Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_report.pdf?v=4.
7. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku, zatverdzhena rehuliatoramy finansovoho rynku (2015). Retrieved from <https://bank.gov.ua/files/MWzuInqQgZihira>.
8. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku, zatverdzhena rehuliatoramy finansovoho rynku (2020). Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.
9. Nikolov, Ju. (2018). NSSMC stvoryla monopolista na opryliudnenni finzvintnosti, yakyy obzavivsia softom u kolehy vitse-prezydenta Tendernoi palaty. Nashi hroshi. Retrieved from <http://nashigroshi.org/2018/12/26/nktspr-stvoryla-monopolista-na-opryliudnennia-finzvintnosti-iakyy-obzavivsia-softom-u-soratnyka-vitse-prezydenta-tendernoi-palaty/>

10. Redko, O.Yu. (2015). Pytannia akomodatsii ukrainskoho audytu do vymoh JeS. Statystyka Ukrainy, (1). Retrieved from <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1773/1/Redko>.

11. Commission report on monitoring developments in the EU market for providing statutory audit services to public-interest entities. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/170907-statutory-audit-services-report_en.

ПЕРСПЕКТИВЫ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РЫНКЕ КАПИТАЛА УКРАИНЫ

С. Е. Шишков, к. э. н., ЗАО «ФБ «Перспектива»,

Н. Л. Шишкова, к. э. н., доцент, НТУ «Днепро́вская политехника»

Методология исследования. Результаты получены за счет применения методов: анализа и синтеза – при генерировании особенностей государственного контроля аудиторской деятельности в сфере фондового рынка; исторического подхода – для анализа рынка аудиторской деятельности в Украине при условии повышения требований к раскрытию информации и выделение эмитентов, осуществляющих публичное предложение; логического подхода – при комплексном исследовании результатов деятельности аудиторских фирм, которые могут проводить аудиторские проверки профессиональных участников рынка ценных бумаг.

Результаты. Определены сферы полномочий НКЦБФР в отношении субъектов аудиторской деятельности в Украине в части установления дополнительных требований к информации, касающихся аудита финансовой отчетности субъектов рынка капитала, механизма их взаимодействия с субъектами аудиторской деятельности. Раскрыто содержание и особенности государственного контроля аудиторской деятельности в сфере фондового рынка. Систематизированы полномочия и способ государственного регулирования рынка ценных бумаг НКЦБФР.

Определено, что качество финансовой отчетности, подтвержденной аудиторским выводами, несколько улучшилась, однако все еще продолжает оставаться на достаточно низком уровне вследствие существования ряда основных недостатков, установленных при проведении анализа финансовой отчетности. Раскрыты актуальные тенденции эффективности деятельности аудиторских фирм, которые могут проводить аудиторские проверки профессиональных участников рынка ценных бумаг. На основе анализа аудиторских заключений и отчетности профессиональных участников фондового рынка предложены пути повышения качества функционирования национального рынка капитала.

Новизна. В ходе мониторинга тенденций развития государственного и независимого финансового контроля за деятельностью участников рынка капиталов определено постоянное расширение нормативных требований на фоне значительного сужения клиентской базы субъектов аудиторской деятельности, что не обязательно будет способствовать качественной имплементации международных стандартов корпоративного управления и усилению защиты прав инвесторов.

Практическая значимость. Предложено ориентиры для комплексного развития рынка капиталов, направленные на создание экономических и законодательных предпосылок для активизации деятельности как участников рынка (действенные стимулы для публичного привлечения капитала украинскими эмитентами через инструменты национального рынка капитала, расширение и диверсификация инвестиционных возможностей для внутренних и внешних инвесторов, надлежащее качество финансовой и торговой информации), так и аудиторских фирм (повышение качества, транспарентности и безопасности учетной и отчетной информации).

Ключевые слова: субъекты аудиторской деятельности, обязательный аудит, годовые отчеты, фондовый рынок, эмитенты, профессиональные участники фондового рынка, реестр аудиторских фирм, международные стандарты аудита, требования к аудиторским заключениям.

Methods. The results are obtained through the use of methods: analysis and synthesis – in generating the features of state control of auditing activities in the stock market; historical approach – for the analysis of the audit market in Ukraine, under the increased requirements for disclosure of information and the singling out of issuers who make a public offer; logical approach – in a comprehensive study of the results of audit firms that can conduct audits of professional participants in the securities market.

Results. The scope of powers of the NSSMC is outlined regarding audit entities in Ukraine in terms of establishing additional requirements for information relating to the audit of financial statements of capital market entities, the mechanism of their interaction with audit entities. The content and features of state control of audit activities in the field of the stock market are revealed. The powers and method of state regulation of the NSSMC securities market are systematized.

It is determined that the quality of financial statements, confirmed by audit findings, has slightly improved, but still remains at a fairly low level due to a number of major shortcomings identified in the analysis of financial statements. The current trends in the effectiveness of audit firms, which can conduct audits of professional participants in the securities market. Based on the analysis of audit opinions and reporting of professional stock market participants, ways to improve the quality of the national capital market are proposed.

Novelty. In the course of monitoring the development trends of state and independent financial control over the activities of capital market participants, a constant expansion of regulatory requirements was identified against the background of a significant narrowing of the client base of audit entities, which will not necessarily contribute to quality implementation of international standards, corporate governance and strengthening investor protection.

Practical value. Guidelines for integrated development of the capital market are proposed, aimed at creating economic and legislative preconditions for intensification of activity as market participants (effective incentives for public attraction of capital by Ukrainian issuers through national capital market instruments, expansion and diversification of investment opportunities for domestic and foreign investors, proper quality of financial and trade information) and audit firms (improving the quality, transparency and security of accounting and communication information).

Keywords: auditing entities, statutory audit, annual reports, stock market, issuers, professional stock market participants, register of audit firms, international auditing standards, requirements for audit opinions.

Надійшла до редакції 10.01.20 р.